

ЕКОЛОГИЈА НА БРАДЕСТИОТ МРШОЈАДЕЦ

Бисера Влахова

Брадестиот мршојадец е величенствена птица, која остава без здив со своите изглед и лет.

Поради тоа, често е нарекувана „господар на небото“. Она што ја прави посебна и поинаква од другите е нејзината способност да голта цели коски – специјализирана е за исхрана со нив. Македонскиот народ ја нарекол „коскар“. Порано станарка во Македонија, оваа птица е сега засекогаш исчезната од нашето небо. Се верува дека е и целосно исчезната од Балканот.

Во Европа таа е загрозен вид и е заштитена со закон онаму каде што ја има.

Нејзината светска популација значително опаѓа во последните три генерации, а за тоа е највиновен човекот.

Брадестиот мршојадец има голема улога во нашиот екосистем, од чија правилна функција зависи и самиот наш опстанок. Сфаќајќи ја нејзината значајност, како и нужноста од нејзината заштита, се повеќе европски земји се вклучуваат во проектите за реинтродукција и заштита на оваа птица.

Научното име на брадестиот мршојадец е *Gypaetus barbatus* (Linnaeus, 1758). Потеклото на името доаѓа од: *gyps* = мршојадец (грчки), *aetos* = орел (грчки), *barbatus* = брадест (латински).

Потеклото, настанокот и историскиот развој на брадестиот мршојадец е речиси непознат. Се претпоставува дека тој се појавил во олигоценот (пред 40-25 милиони години), кога се појавиле индоевропските мршојадци и другите денешни птици.

Оваа птица е една од најголемите птици на светот. Долга е од **100 – 125 cm**, тешка од **4.5 - 7.8 kg**, со распон на крила од **2,35 – 2,75 m**. Во лет, изгледа како темна птица со руса глава и повеќе потсетува на огромен сокол, отколку на мршојадец.

Подвигканиот клун, црните ленти на лицето, брадата и крваво-црвените очи, на брадестиот мршојадец му даваат страшен „демонски“ изглед. Поради тоа, тој во некои легенди е сметан за „драконско“ суштество.

Брадестиот мршојадец населува диви **брдско-планински области од 300 – 500 m** надморска височина. Овие области опфаќаат крајно недостапни карпи, клисури, планински гребени, разни пасишта, оголени терени, степи и шумски површини (обично букови, четинарски и листопадни шуми). За оваа птица, најважно е присуството на

недостапни карпи со погодни места за гнездење, кршење коски и одмор, со доволно извори на храна (домашна стока и диви копнени `рбетници), свежа чиста вода и поволни климатски услови (доволно јаки влезни, топли и други струи погодни за лет).

Се храни со мртви или, поретко, живи уловени копнени `рбетници (цичачи,птици и влекачи). Јаде најразлични делови од телото, коски, месо, кожа, а избегнува внатрешни органи. Во недостиг на свежа храна, се задоволува со остатоци од порано умрени животни.

Оваа птица е единствената птица специјализирана за исхрана со коски. Коските сочинуваат **80%** од нејзината исхрана. Ги јаде сите делови од скелетот и со задоволство јаде коскена срж.

Кршењето на коски кај брадестиот мршојадец е интересно однесување, развиено до совршенство. Тие ги испуштаат поголемите коски и желките од одредена висина, а потоа ги собираат и голтаат иситнетите делови. Брадестите мршојадец за ова користат одредени места - „**коскарници**”. Овие места најобично се наоѓаат во близина на местото на гнездење или во областите каде што ловат.

Свадбената парада (свадбениот церемонијал/свадбените игри) се одвиваат секоја година пред положувањето на јајцата. Кај брадестите мршојадци во Европа, овие игри се одвиваат од октомври до февруари, а најинтензивни се во декември и јануари. Свадбената парада се состои од спектакуларни воздушни летови и други елементи на додворувачко однесување. Се одвива во близина на местото на гнездење. За време на свадбениот лет, двете птици кружат, едрат и лизгаат, се нурнуваат една кон друга, опишувајќи разни фигури во воздухот. Птиците повремено испуштаат гласови, слични на пискање, довикувајќи се меѓусебно.

Брадестите мршојадци во Европа ги положуваат јајцата во втората половина на јануари и првата половина на февруари. Некои парови ги положуваат јајцата кон крајот на декември и почетокот на јануари. Мажјакот и женката поминуваат приближно исто време лежејќи на јајцата. Редовно се менуваат на гнездото еднаш до два пати дневно. Пилењето на јајцата се случува од средината на март до средината на април.

Брадестиот мршојадец во Европа е застапен на Пиринеите, Алпите, Крит и Корзика. Го има и во Турција. Надвор од Европа се протега источно, до Кина и Монголија. Во Африка е застапен во јужните и источните делови. Се среќава и во југоисточниот дел на Арапскиот Полуостров.

Според последните оценки на BirdLife International од 2014 година, брадестиот мршојадец спаѓа во категоријата на „**речиси загрозени**“ животни на Црвената листа на

загрозени видови. Бројката на светската популација изнесува **2,000 – 10, 000** единки, додека во Европа таа изнесува 900 – 2,100 единки (Birdlife International 2004).

Главни закани за опстанокот на брадестиот мршојадец се: **убивањето, труењето, струјните удари, недостигот на храна, загубата на живеалишта, вознемирувањето и изолираноста на популациите.**

Со тоа што ги јаде коските и остатоците од умерените животни, оваа птица има важна санитарна улога во природата – спречува ширење на заразни болести. Како последна алка во животинскиот синцир на исхрана, таа има и улога на редуцент. За науката таа е многу интересен вид кој не е доволно добро проучен. Да се дознае повеќе за нејзините екологија, техники на летање, некои физиолошки механизми и слично е од големо значење за биологијата. Заштитата на брадестиот мршојадец е значајна и за зачувување на биодиверзитетот.

Мерките за заштита на оваа птица вклучуваат: **едукација, контрола на ловот, борба против отрови и други опасни хемикалии, заштита на живеалиштата, програми за реинтродукција и изградба на хранилишта.**

Брадестиот мршојадец има незаменливо последно место во синцирот на исхрана во природата. Тој е нашиот „природен чистач“ и индиректен чувар на нашето здравје. Иако тој никогаш не го вознемирувал човекот, човекот продолжува немилосрдно да го убива и да го вознемирува со своето дејство. Со својата уникатност, тој е неспоредлива глетка, а со својата реткост – национално богатство.

Поради тоа, неопходно е подигање на свеста кај луѓето, пред се, на локално ниво, за тој да се зачува во светски рамки.

Со претходно извршена стручна анализа и со создавање на национален акционен план, возможно е и во Македонија да се создаде поволна клима за реинтродукција на овој вид.